

עקב

וואָס שטייט חסר אין די אַלע פסוקים³ אָבער ניט אויף די צוויי מאל „לוחת“ וועלכע שטייען חסר בתחלת פסוק ט: „בעלתי ההרה לקחת לוחת האבנים לוחת הברית ג'“, וואָרעם דעם פירוש אויף „לוחת“ זאָגט רש"י נאָך דעם פירוש אויף די ווערטער „ואשב בהר“ וועלכע שטייען שפּעטער אין פסוק ט.

דאָרף מען פאַרשטיין: דעם פירוש, אַז פון „לוחת“ חסר לערנט מען אָפּ אַז „שתייהן שוות“, האָט שוין רש"י געזאָגט פריער אין פ' תשא אויפן פסוק⁴ „ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני שני לוחת העדת לוחת אבן“ — „לוחת כתיב שהיו שתייהן שוות“⁵; נאָר היות דער פריערדיקער פירוש שטייט בהפסק ריבוי פרשיות בתורה (מער ווי צוויי חומשים), חזר'ט רש"י איבער דעם פירוש נאָכאָמאל בפרשתנו⁶, ווי מען גע- פינט כמה פעמים כיו"ב בפירושו.

ס'איז אָבער ניט מובן, פאַרוואָס איז עס רש"י מפרש אויף איינעם פון די (אָדער אַלע) שפּעטערדיקע פסוקים (י, יא, טו, יז) און ניט גלייך וואו „לוחת“ חסר שטייט דאָ צום ערשטן מאל (אין פסוק ט)?

א. בפרשתנו¹ וואו משה רבינו דער- ציילט ווי ער איז אַרויף נעמען די לוחת פון דעם אויבערשטן, שטייט כמה פעמים דער לשון „לוחת האבנים“, „לוחת הברית“, ברענגט רש"י אַראָפּ דעם וואָרט „לוחת“ און איז מפרש: לוחת כתיב ששתייהם שוות².

רש"י איז ניט מצוין פון וועלכן פסוק ער איז מעתיק בפירושו דעם וואָרט לוחת, נאָר פון דעם אָרט וואו רש"י האָט אַריינגעשטעלט דעם פירוש — צווישן פירושו אויף פסוק ט און פסוק יח — איז מובן, אַז פירושו איז אויף דעם וואָרט „לוחת“ וואָס שטייט צווישן די צוויי פסוקים

[און היות אַז אין די צווישנדיקע פסוקים ווערט דער וואָרט דערמאָנט אייניקע מאל — בפסוק יו"ד „ויתן ה' אלי את שני לוחת האבנים כתובים ג'“, בפסוק יא „ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה נתן ה' אלי את שני לוחת האבנים לחות הברית“, בפסוק טו „ואפן וארד מן ההר ג' ושני לוחת הברית על שתי ידי“, בפסוק יז „ואתפוש בשני הלוחת ואשלכם ג' ואשברם לעיניכם“ — דאָרף מען זאָגן, אַז רש"י מיינט אָדער איינעם פון די פסוקים, אָדער דעם לשון „לוחת“

(3) ואפילו תיבה זו שבפסוק יז. ואף ששם כתיב „הלחת“, י"ל דלא איכפת ל' לרש"י מכיון שאינה

מיסוד התיבה.

(4) לא, יח.

(5) ובתנחומא תשא טז „א"ר חנניא לוחת כתיב לא זה גדול מזה“. ועד"ו בשמו"ר פמ"א, ו (ר' חנינא — כבתנחומא פרישתנו שם).

(6) משא"כ בפ' תשא לאח"ז — לב, טו-יט. ועד"ו שם לד, א-ד: שם, כח-ט (בנוגע ללוחת השניות).

(1) ט, ט ואילך.

(2) בתנחומא פרישתנו יו"ד „אמר רבי חנניא לוחת כתיב שלא היו גדולים זה מזה אלא שניהם שוין והיתה פסולת שניהם כאחד“. אמנם שם הוא בנוגע תיבת לוחת הנאמרת להלן בלוחות שניות (י, א). ועד"ו מ"ש במדרש לק"ט שם „לוחת שיהו שניהם שוין“ — קאי בלוחות שניות. וראה להלן סעיף ט' והערה 52: 54.

ניט דעם ערשטן מאל וואו עס שטייט „לחת" חסר, נאָר דאָס שטייט שוין פריער אין פ' משפטים¹¹: „ואתנה לך את לחת האבן גוי", לחת כתיב חסר (ביידע וויין), פונקט ווי אין פ' תשא — איז פאַרוואָס איז רש"י דאָס ניט מפרש אין פרשת משפטים, וואו עס שטייט צום ערשטן מאל לחת חסר, נאָר ער וואָרט ביז פ' תשא¹²?

ג. בפשטות וואָלט מען געקענט פאַרענטפערן ע"פ הידוע¹³, אַז דער ענין פון מלא וחסר כשלעצמו איז ניט קיין דבר הקשה אין פשוטו של מקרא, וואָס רש"י זאל עס מוזן פאַרענטפערן (וכד' מוכח דערפון וואָס ע"פ רוב שטעלט זיך ניט רש"י אויף מלא וחסר שנכתובים). און דאָס וואָס רש"י באַוואָרנט עס יע בפרשתנו, איז ווייל אין דעם זעלבן פסוק (יא) איז די תורה משנה בזה אחר זה: „את שני לחת האבנים לחות הברית" — פריער חסר (לגמרי) און דערנאָך גלייך מלא (מיטן צווייטן וא"ו). דערי-בער איז רש"י מפרש אַז דער פסוק

מ'קען ניט זאָגן אַז רש"י איז דאָס מפרש דוקא בפסוק יא' (אָדער יז) וואו עס פעלן אין וואָרט „לחת" ביידע ואוי"ו, אויך דער וא"ו נאָכן למ"ד — און ניט אין פסוק ט (און יר"ד) וואו עס שטייט „לוחת", מיט אַ וא"ו נאָכן למ"ד — וואָרום צום תוכן הפירוש „לחת כתיב ששתייהם שוות" איז נוגע נאָר דער וא"ו וואָס נאָכן ח"ית, וואָס ווען ער איז חסר ווערט דער וואָרט „לחת" נשתנה פון ל' רבים אויף ל' יחיד, משא"כ דער וא"ו וואָס נאָכן למ"ד איז אין דעם ענין גאָר-ניט משנה — אויך ווען לוחת כתיב (חסר וא"ו נאָר נאָכן ח"ית) קען מען אַרויסלערנען „ששתייהם שוות".

ב. נאָכמער: אויב רש"י דאַרף איבערחזרן דעם פירוש (פון פ' תשא) נאָך אַ לענגערן הפסק (צווישן חומש שמות און דברים) — האָט ער דאָס גע-דאַרפט מקדים זיין נאָך פריער (ניט בפרשתנו, עקב, נאָר) אין פ' ואתחנן¹⁰, וואָס אויך דאַרט שטייט (נאָך די עשרת הדברות) „לחת" חסר וא"ו: „ויכתבם על שני לחת אבנים ויתנם אלי".

ובאמת שטעלט זיך די זעלבע תמי אפילו בנוגע פירושו בפעם הא' אין ס' שמות — בפ' תשא: אויך דאַרט איז דאָס

(11) כד, יב.

(12) לכאורה יש לומר שהדיק והקשי בהפסוק (בפ' תשא ובפרשתנו) הוא לא (רק). „לחת" חסר כשלעצמו כ"א (גם —) לפי שיש סתירה בהכתוב דנאמר „שני ואח"כ „לחת" דמשמע אחד (כמ"ש בדבך סוב (ועוד) בפ' תשא שם), משא"כ בפ' משפטים שלא נאמר „שני" כ"א. ואתנה לך את לחת האבן" (וגם אין ידוע מפסוקים לפני דהוי שני לחות) לכן לא פרש"י כלום (ולכן לא פירשו גם כאן בפסוק ס, דלא נאמר שם שני לחות).

אבל מזה שרש"י בתשא וכן בפרשתנו לא העתיק בהדיה שני לחת, כ"א „לחת" לבד, משמע, שאַ לפרש „לחת חסר" כשלעצמו (ובפרס בפרשתנו דנאמר בפסוק ס „לוחות האבנים" — לא שייך לתרץ כן).

(13) ראה גריא לפרש"י בראשית א, יד. וראה גם משכיל לדוד כאן (ובכ"מ). וכ"ה בכמה מפרשי רש"י. וראה כללי רש"י (קה"ת תשמ"ג) פ"ג (בהוצאת תנשא — פ"ד). וש"נ.

(7) כ"ה גם במשכיל לדוד לפרש"י — ראה לקמן הערה 14.

(8) בדפוסים וכת"י דפרש"י זה (ועד"ז בפרש"י תשא) — שינויים בהדיה דפרש"י זה: בדפוס ראשון ושני (ועוד) ובכמה כת"י (שתח"י), הדיה דפרש"י הוא „לוחות" (מלא ב' ווי"ו), בכמה כת"י (שתח"י) ודפוסים הדיה הוא „לוחת", ובדפוסים הנפוצים — „לחת": וכן יש שינויים בנפיש פירושו: בדפוס א' (ועוד) וכמה כת"י „לוחת כתיב", בדפוס שני וכמה כת"י „לחת כתיב" (בכדפוסים הנפוצים).

(9) וכמ"ש בס' זכרון כאן (ובפ' תשא ועוד).

(10) ה, יט.

קומט דערמיט מדגיש זיין דעם חסר:
"לחת כתיב ששתייהם שוות"¹⁴.

און דערפאר איז דאס רש"י ניט מפרש
בפסוק ט בפרשתנו "בעלותי ההרה לק-
חת לוחת האבנים לוחת הברית" ווייל
דארטן איז ביידע מאָל "לוחת" חסר
כתיב: און אויך ניט פריער ב' ואתחנן
(וואו עס שטייט "ויכתבם על שני לוחת
אבנים") און אין פ' משפטים (פאר פ'
תשא) — היות אז אין די ערטער שטייט
דער ווארט בלויז איין מאָל, ס'איז ניטאָ
קיין שינוי אין זעלבן פסוק.

דאָס איז אָבער ניט קיין ביאור מספיק,
וואָרומ:

(א) אין פ' תשא, כאָטש דאָרט שטייט
אין פסוק צוויי מאָל "לחת העדות לחת
אבן", זיינען אָבער ביידע חסר, ובמילא
איז ניטאָ קיין שינוי אין פסוק לשם
הדגשה — און פונדעסטוועגן איז עס
רש"י יע מפרש דאָרט.

(ב) בכל אופן קען מען די שאלה
פרעגן בפרשתנו בנוגע די פסוקים
עצמם: פאָרוואָס איז דער פסוק משנה
ומרמז דעם ענין פון "שתייהם שוות"
דוקא אין דעם שפעטערדיקן פסוק (יא),
און ניט אין דעם פריערדיקן פסוק (ט),
וואו עס שטייט צוויי מאָל דער זעלבער
וואָרט?

[ועפ"ז איז מובן, אז די שאלות הנ"ל
קען מען ניט פאָרענטפערן דערמיט
וואָס עס זיינען דאָ כו"כ דעות ושיטות
שוונות אין דער מסורה פון חסרות ויתר-

רות¹⁵, והיינו¹⁶ אז לויט דעת רש"י איז די
מסורה אין פ' תשא באופן אז ס'שטייט
איין מאָל מלא ("לחת") און איין מאָל
חסר ("לחת") (ניט¹⁷ ווי לפנינו¹⁸): און
בפרשתנו, ווידער, איז שיטת רש"י אז
(פאר די ווערטער "ואשב בהר") שטייט
ביידע מאָל "לחת" חסר

— וואָרומ¹⁹ סיווי בלייבט די שאלה
אינעם פסוק גופא (כנ"ל) — פאָרוואָס
איז די תורה משנה דוקא אין פסוק יא
(ועד"ז ב' תשא) כדי מדגיש זיין "לחת
חסר כתיב ששתייהם שוות", און ניט אין
פריערדיקן פסוק ט, וואו עס שטייט דער
זעלבער לשון "לוחת האבנים לוחת הב-
רית".

ד. וועט מען דאָס פארשטיין בהקדם
א דיוק אין לשון רש"י בפירושו על

(15) ראה לדוגמא מנחת שי ח"ש כה, ו (וש"נ).

תרומה כה, כב. בלק כג, ט. ועוד.

(16) ובפרט דאן לא בקיאי בחסרות ויתרות —
קדושיו ל, סע"א. וכ"ה ברמ"א או"ח סקמ"ג ס"ד.
וראה ניכ שם.

(17) ועד פרשיי ח"ש ותרומה שם: דברים (א,
יג) — שהוא לא כמסורה שלנו (ראה מנחת שי
שם).

(18) וכ"ה (כלפינו) גם במסורה ובמנחת שי תשא
שם.

(19) נוסף על העיקר שדוחק גדול לומר כן (מבלי
כל מקור), מכיון שברש"י אין רמז ע"ז. ובפרט
שבמסורה ומנחת שי שאסף מכ"כ ספרים ונוסחאות
לא הביא שינויים ב' תשא (וכבהרה הקודמת).

(*) ועד"ז ב' נשא ז, א. כלת כתיב לגי' דפוס
ראשון, שני וכמה כתיב רש"י (שחת"י). ועפ"י פירוש
הריב"א וצידה לדרך בפרש"י. וראה מנחת שי שם.
(*) משא"כ בפרש"י ח"ש, תרומה ודברים שם
(ונו"ד) — הרי מפורש כן בפרש"י (וראה קושיות
המפרשים שם. וי"ל ע"פ מנחת שי פ' בלק שם.
ואכ"מ).

(14) גם במשכיל לדוד כתב שכוונת רש"י
ל"לחת" שבפסוק יא. אבל — מפני שהפסוק מיותר
(ועד"ז פ' ב' תשא). אבל צע"ק לומר, דיתור כל
הפסוק בא רק לדרשא על חיבת "לחת". ואכ"מ.

למקרא²⁵ [נאָר — ווען עס איז פאַראַן אַן אַנדער שווערקיט אין פשוטו של מקרא און עס ווערט פאַרענטפערט לויט דעם ביאור אין דעם חסר ויתיר, דאמאָלט ברענגט עס רש"י ומבאר²⁶].

אַבער דער כלל, איז נאָר אין אַ פאַל ווען עס איז נישט קיין קשיא וסתירה אין דעם חסר או יתיר עצמו (עס איז נאָר אַ שאלה פון „מאי טעמא“ חסר או יתיר): משא"כ אין פאַל ווען מצד תוכן הכ-תובים האָט דער וואָרט געדאַרפט שטיין בדוקא מלא און נישט חסר (או להיפך) — דעמאָלט שטעלט זיך רש"י אויף דעם.

והטעם: דער שינוי פון מלא וחסר איז נישט ווי אַ באַזונדער ענין אין תורה, וואָס האָט נישט קיין שייכות צום לערנען „פשוטו של מקרא“ (און בלויז בשעת הצורך באַנצט זיך רש"י מיט חסר ויתיר אויף צו פאַרענטפערן אַן ענין אין פשוטו, בדוגמא ווי ער באַנצט זיך מיט אַן „אגדה המיישבת דברי המקרא²⁷“):

אויך אין פשוטו של מקרא איז מובן אַז מלא און חסר איז אַ וואָרט פון תורה איז נישט סתם אַן ענין אינעם אופן הכתיבה פון דעם וואָרט בתורה, נאָר דאָס איז נוגע צום תוכן הכתיבה והכתוב²⁸. ד.ה. דער שינוי פון מלא או חסר וכי"ב

התורה בענין חסר (ויתיר), וואָס מען געפינט אין דעם שינויים:

אַמאָל זאָגט רש"י „חסר וי"ב²⁹, „חסר כתיב³⁰ וכי"ב³¹, און בכמה מקומות ברענגט רש"י בלויז דעם וואָרט ווי ער שטייט געשריבן אין פסוק און זאָגט נישט „חסר וי"ב אָדער „חסר כתיב“ וכי"ב³², וכבפרשתנו³³: „לחת כתיב“.

און וויבאַלד אַז לשונו של רש"י איז דאָך מדויק, איז מובן אַז אויך די שינויים הנ"ל אין ל' רש"י זיינען בכוונה ובדיוק: ובפרט אַז דאָס זיינען שינויים וועלכע מען געפינט בכי"ב מקומות בפירושו על התורה, אַמאָל באופן הא' און אַמאָל באופן הב'.

ה. ויש לומר די הסברה אין דעם — ע"פ תוספת ביאור אין דעם כלל הנ"ל (ריש סעיף ג), אַז דער שינוי פון חסירות ויתירות כשלעצמו איז נישט קיין שווער-קייט אין פשוטו של מקרא — אַזאָ וועלכע רש"י מוז באַוואַרענען לבן חמש

20) בראשית א, יד. שם, כח. ח"ש כג, סז. שמות ג, טו. משפטים כג, ב (חסר י. וראה שם לפני: על ריב על רב). אמור כג, מ. נשא ז, יס (חסר יוד). שלח טו, כד (חסר א). דברים א, יג.
21) ח"ש כג, י (כתיב חסר). כה, ו. בלק כב, ה.
22) נח ט, יב: נכתב חסר: תולדות כה, כד (וישב לח, כז): חסר (סתם): ויקהל לה, כז: נחסרה אות כו' (אלא שפטיים ג"כ. והנשואם כתיב — בכמקומות שבהערה הבאה).

23) בראשית א, כא. ו, ב. נח ה, כא. לך יד, יד. ויירא יח, א. יס, א. ח"ש כד, לט. תשא לא, יח. (נשא ז, א"י). דברים כג, לג. ואתחנן ו, ט.

24) ובפ' תשא (אבל להעיר, שבא' מכת"י רש"י (סתח"י) תשא שם: „חסר כתיב“).

(*) כ"ה בדפוס ראשון (נכללתו כתיב), ועוד. וראה לקמן ע' 59 בהרשמה הערה 3.
(**) ראה לעיל שוה"ג להערה 17.

25) וע"ד הענין ד„ניקוד“ על תיבות, שאין מוכרח לפרשו בפשוטו — ראה לקריש ח"י ע' 112 ואילך. ס' כללי רש"י שם פ"ג (בסופו) (בהוצאת תנש"א — פ"ד אות 11 ואילך).
26) ראה לקריש ח"י ע' 77. ובכ"מ.
27) בל' רש"י בראשית ג, ח.

28) ובפרט בימיהם ש.לא היו הנקודות. . כתובים, דה.חומשי' שלהם היו כתיקון ס"ת ממש בלי נקודות כ"י (ל' אדה"ז בהל' ת"ת שלו פ"א ס"א ובקרא שם סק"ב. וראה פרישה י"ד סעי' סק"ה. לקריש ח"י ע' 423 והערה 10), הרי נגע עוד יותר הענין דחסר ומלא להבנת התיבות.

מאורות מלא (מיט איין וא"ו לכה"פ, ווי בפסוק שלאח"ז), אויף מדגיש זיין³³ די שלימות שבוה³⁴.

(ב) איז פ' נח³⁵, נאָכן מבול, וואו דער פסוק זאָגט „וירח ה' את ריח הניחוח ויאמר ה' אל לבו לא אסף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנערו ולא אסף עוד להכות גו", איז רש"י מפרש: „מנערו כתיב משננער לצאת ממעי אמו ניתן בו יצר הרע" — וויבאלד דער פסוק גיט דעם טעם אויף „לא אוסיף לקלל עוד" — „כי יצר לב האדם רע מנערו", פאָרוואָס שטייט עס חסר, אָן ענין של חסרון איז „נעו-ריו", כאילו אָן „יצר לב האדם" איז נישט רע ממש „מנערו", נאָר ערשט שפע-טער — הי"ף תוכן הכתוב³⁶?

(33) וראה באו"א — גר"א ומשכיל לדוד לפרש"י (א, יד).

(34) ואף שברבינו פעיםם לא פירש רש"י החסר גם במעשה בראשית, וכמו „בקר" (א, ה) דכתיב חסר, הרי מובן דגם כאשר מפרש „חסר" לפי שסותר לתוכן התיבה או הכתוב וכי"ב (כנ"ל בפנים) — היינו רק באם ע"פ דקדוק צ"ל מלא, וכמו „מאורות" ל' רבים (ראה משכיל לדוד שם עדיין), משא"כ „בקר" וכי"ב שנכתב במקרא תמיד חסר. ועד"ז יש לפרש בשאר הדוגמאות דלקמן בפנים ובהערות.

ולהעיר מרש"י לך טו, ה. כל בינך שבמקרא חסר וזה מלא. ומה מוכח, דכ"מ שפרש"י „חסר", אף ש"ל שמפרשו גם מחמת השינוי מן הרגיל — אין זה כל הטעם, דאלי"כ — ה"י כותב כן מפורש, וכפ' לך שם.

(35) ח, כא.

(36) ראה משכיל לדוד שם — באו"א.

ווייזט אויף אַ שינוי אין דעם תוכן התיבה אָדער הכתוב.

ס'איז נאָר וואָס דער ביאור וטעם, אין וואָס עס דריקט זיך אויס דער חסר (אָדער מלא), איז נישט אָן ענין וואָס פאָ-דערט זיך אינעם לימוד פון פשוטו של מקרא, נאָר דאָס געהערט צו די אַנ-דערע אופני לימוד התורה.

און דעריבער, בשעת אַז מצד תוכן הכתוב וואָלט געדאַרפט שטיין בדוקא מלא און עס שטייט חסר — ווייל מצד תוכן הכתוב דאָרף אויסקומען אַז דאָרט איז נישט קיין חסרון — מוז רש"י פאָר-ענטפערן די קשיא (פון בן חמש למקרא), הלמאי שטייט עס „חסר".

ו. מהדוגמאות לזה:

(א) איז ערשטן אָרט וואו רש"י איז מפרש דעם ענין פון „חסר"²⁹: „יהי מארת ברקיע השמים גו", זאָגט רש"י „חסר וי"ו כתיב על שהוא יום מארה כו":

דער תוכן פון די פסוקים (וועלכע רעדן וועגן די זאכן וואָס דער איבער-שטער האָט באַשאַפן בששת ימי בראשית) באַשטייט, אין אַרויסברענגען די מעלה פון די זאכן וועלכע דער איבערשטער האָט באַשאַפן; ובפרט ובמיוחד דער תוכן פון בריאת המ-אורות, ווי דער פסוק איז מסיים דאָרט³⁰ (ובכל מעשה בראשית³¹) „וירא אלקים כי טוב"³² — האָט דאָך געדאַרפט שטיין

(29) בראשית א, יד.

(30) א, יח. וראה שם א, ד: וירא אלקים את האור

כי טוב.

(31) א, י (בשייכות ליום ב'); יב: כא: כה.

(32) ועוד יותר — בסיום כל מעשה בראשית, נאמר (שם, לא) „והנה טוב מאד".

(*) ועד"ז „אלקים" בלא ו' (א, א), שבכ"מ נכתב כן (וגם מובן הוא כאן, ע"פ פרש"י שם, לבראותו במדת הדין). וכ"ה בנוגע ל.תתו ובהו וחשך" (א, ב). דכן נכתב בכ"מ (ומחמשים גם מצד תוכנו).

מארת" זאגט רש"י, "חסר ויין כתיב על שהוא יום מארה לפול כו", אז דא איז אן ענין של חסרון אין תיבת מאורות.

עד"ז אין פסוק, "ועפרון ישב" זאגט רש"י, "כתיב חסר" — ווייל דאס איז גע- ווען אן ענין פון חסרון איז עפרון'ען, אין זיין, "ישב" — "אותו היום מנוהו שוטר עליהם מפני חשיבותו של אב" רהם שהי' צריך לו עלה לגדולה", ד.ה. דער פסוק קומט דערמיט אנדייטן אז עפרון מצ"ע איז געווען "חסר", ער איז ניט געווען אויסגעטיילט אין גדולה צווישן די בני חת, נאר, מפני חשיבותו של אברהם שהי' צריך לו עלה לגדולה" — נאר דאן האט זיך אנגעהויבן זיין "ישב" ⁴⁰.

משאיכ אין פ' נח בא דעם ווארט "מנערי" זאגט ניט רש"י, "חסר כתיב", "חסר ויין" וכי"ב, נאר, "מנערי כתיב משננער לצאת כו". ווייל דא איז ניטא קיין חסר וחסרון בנוגע "נערי", אדרבה — דאס איז מוסיף אין דעם תוכן הכתוב והטעם — אין דעם לימוד זכות על האדם, אז וויבאלד גלייך "משננער לצאת ממעי אמו ניתן בו יצר הרע" (ניט נאר מנעוריו), ובמילא איז דאס נאכמער מחזק הטעם אויף, "לא אסף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעוריו".

ועד"ז בעוד כ"כ מקומות וואו רש"י זאגט ניט, "חסר כתיב" איז דאס מטעם הנ"ל. ולדוגמא — דעם ערשטן מאל אין חומש (און נאר א פאר פסוקים נאר זיין פי', "מארת חסר ו' כתיב") וואו רש"י איז

(ג) עד"ז געפינט מען ווייטער אין פ' חיי שרה ³⁷, "ועפרון ישב", זאגט רש"י, "כתיב חסר אותו היום כו" — וואָרומ אין המשך הכתובים ווערט ארויס- געבראכט די מעלה פון (בני חת ו) עפרון, אז ער האט מסכים געווען צו (פארקויפן, און נאכמער צו) אוועק- געבן, די מערת המכפלה צו אברהם פאר קבורת שרה — פארוואס ³⁸ שטייט אין פסוק בתחילת הדיבור וועגן עפרון, "ישב" חסר — אן ענין של חסרון ביי אים ³⁹?

ז. עפ"ז וועט מען אויך פארשטיין דעם חילוק הלשונות אין פרש"י וואס אמאל זאגט ער, "חסר ויין", "חסר כתיב" וכי"ב, און אמאל ניט:

ווען דער חסר פון פסוק קומט זאגן אן ענין פון חסרון אין תוכן התיבה (אדער הענין), דעמאלט זאגט רש"י, "חסר כתיב" וכי"ב;

בשעת אבער דער חסר קומט ניט זאגן א חסרון, נאר ארויסברענגען אן אנדער זאך, אדער א תוספת הדגשה אין דעם ענין גופא — זאגט ניט רש"י, "חסר כתיב" (ווייל דא איז ניטא קיין חסרון (בפירוש)), נאר ער איז בלויז מדגיש דעם שינוי פון ווארט לרמז אויף זיין תוכן וענין מיוחד.

ובדוגמאות הנ"ל:

אין דעם ערשטן פירוש אויף, "יהי

(37) כג, י.

(38) וכן י"ל בעוד מקומות פרש"י מפרש, "חסר".

ואכ"מ.

(39) ואף דלהלן שם (כג, טז) פרש"י חסרונן של עפרון — הי' חידוש בפ"ע שלמדין מהכתוב שם, ואין זה נוגע להתחלת הענין בנוגע לעפרון — שם מדובר בפשטות בנוגע למעלתו, כבפנים.

(40) ועד"ז הוא התוכן ד"חסר" בשאר המקומות שבהערה 22-20 — ראה לקמ"ע 58 ואילך.

(41) ראה רא"ם וגריא שם.

תנו, עקב), וואו דער פסוק איז ניט אויסן מדגיש זיין מעלת הלוחות, שטעלט זיך רש"י ניט אויף דעם וואָס לחת חסר כתיב, כדלקמן.

ט. אין פ' תשא' שטייט „ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו גו' שני לחת העדת לחת אבן כתבים באצבע אלקים“ — די מעלה גדולה פון די לוחות;

ועד"ז און נאָכמער בפרשתנו⁴⁶: „ויתן ה' אלי את שני לוחת האבנים כתבים באצבע אלקים ועליהם ככל הדברים אשר דבר ה' עמכם בהר מתוך האש גו'“, ובהמשך לזה⁴⁷ „ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה נתן ה' אלי את שני לוחת האבנים לחות הברית“ — וואָס דאָס אַלץ איז בהמשך צו⁴⁸ „ובחרב הקצפתם . . בעלתי גו'“, און אַ הקדמה צו דעם אַז⁴⁹ „ויאמר . . קום רד . . ואפן וארד מן ההר גו' ושני לוחת הברית על שתי ידי וראו והנה חטאתם גו' ואתפש בשני הלחת ואשלכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם“,

ד.ה. משה איז דאָ אויסן צו מפליא זיין דעם גרויסן עילוי פון די לוחות, און אַז ניט קוקנדיק אויף דעם, האָט דער חטא פון די אידן געבראַכט צו שנירתם — „ואשברם לעיניכם“ — האָט דאָך אין די צוויי פסוקים (עכ"פ) געדאַרפט שטיין ניט „לוחת“ חסר, וואָס ווייזט אויף אַ חסרון, נאָר לוחות מלא.

איז רש"י מפרש ומבאר „לחת כתיב“ — דאָ איז ניטאָ קיין „חסר“ (חסרון) אין דעם ענין, נאָר פאַרקערט — דאָס גופא קומט אויף צו אַרויסברענגען אַן עילוי

מפרש אַז ענין פון „חסר“ ניט נוצנדיק דעם לשון „חסר“⁴²:

אויפן וואָרט „התנינם“⁴³, ברענגט רש"י פון דברי אגדה: „הוא לויתן וכן זוגו שבראם זכר ונקבה והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לע"ל שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניהם התנינם כתיב“ — און זאָגט ניט „חסר כתיב“ —

ווייל⁴⁴ דאָס וואָס „התנינם כתיב“ מצד דעם וואָס „הרג את הנקבה“ — איז ניט קיין ענין פון „חסרון“ אין בריאתו של הקב"ה — אדרבה, דורך דעם איז באַ-וואָרנט געוואָרן קיום העולם (און אויך בשייכות דער נקבה עצמה, איז דאָר „מלחה לצדיקים לע"ל“⁴⁵).

ה. עפכ"ז איז מובן בנדו"ד אין דעם וואָרט „לחת“:

רש"י קומט ניט סתם מפרש זיין פאַר-וואָס עס שטייט דער וואָרט „לחת“ חסר, פונקט ווי ער איז ניט מפרש אנדערע חסרות ויתירות.

רש"י איז מפרש נאָר דאָרטן וואו דער פסוק איז מדגיש דעם עילוי שבדבר — און דאָס איז נאָר בפ' תשא ובפרשתנו.

משא"כ אין די פריערדיקע ערטער אין תורה, הן אין פ' משפטים (פאַר פ' תשא) און הן אין פ' ואתחנן (פאַר פרש-

42 ועד"ז הוא בשאר המקומות שבהערה 23, כדלקמן ע' 58 ואילך.

43 בראשית א. כא.

44 ועד"ז בפ' לך יד, די „חניכו כתיב זה אליעזר שחנכו למצות כו'“, מעדיף רש"י לפרש שהכתוב בא להדגיש המעלה שבהענין (בנוגע לאליעזר), ולא ענין של „חסר“ בהתיבה (ובמספר האנשים שהלכו עם אברהם (שברוב עם הדרת גו') — ראה פרש"י שלח"א (שם).

45 ראה בארוכה לקו"ש ח"ה ע' 19 ואילך ובהערות שם.

46 ט, י.

47 שם, יא.

48 שם, ח"ט.

49 שם, יג; טו"ו.

כתב שעליהם געווען דער זעלבער (בגדול האותיות) אין ביידע לוחות — ניט אז אויף דעם לוח הא' זיינען די תיבות פון די דברות געווען געשריבן מיט קלענערע אותיות און די דברות אחרונות אויף לוח הב' — מיט גרע-סערע אותיות. ולכאורה⁵⁵ אזוי אויך זיינען דער ריווח והפסק בין התיבות והאותיות געווען גלייך אין ביידע לוחות⁵⁶].

ולהעיר מהנס אין דעם וואס „כתובים משני עבריהם“, וואס רש"י טייטשט⁵⁷ „משני עבריהם היו האותיות נקראות ומעשה נסים ה“.

ובמילא איז דאס מתאים-צום המשך תוכן הכתוב וואס קומט ארויסברענגען דעם עילוי פון די לוחות וואס דער אויבערשטער האט געגעבן צו משה; און דערמיט גופא א הוספת חומר והתראה אין די „דברי תוכחות“⁵⁸ וואס משה האט זיי געזאגט און געווארנט „זכור אל תשכח גוי ובחרב הקצפתם גוי“⁵⁹ — דאס וואס זיי האבן גורם געווען צו שבירת הלוחות.

משא"כ אין פ' ואתחנן לפנ' זי, וואו עס שטייט „לחת“ חסר, איז דארט דער תוכן המדובר וועגן דעם ענין פון „את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם גוי ויכתבם על שני לחת אבנים ויתנם אלי“, אבער עס רעדט זיך דארט ניט וועגן דער מעלה מיוחדת פון די לוחות. ועד"ז

וואס איז געווען אין די לוחות, „ששתיהם שוות“⁶⁰, וואס דאס איז נאך-מער מדגיש ווי ס'איז געווען א ג-טלעכע זאך:

נוסף אויף דעם וואס בידי אדם איז זייער שווער (אדער מן הנמנע) צו מצמצם זיין⁶¹ אז צוויי זאכן זאלן זיין בשווה ממש בדיוק⁶² — איז דא א חידוש בא די לוחות: אויף די צוויי לוחות זיינען דאך געווען געשריבן די עשרת הדברות, „חמש (ה) דברות (ה) כתובין על לוח אחד וחמש (ה) כתובין על השני“⁶³, וואס אין די חמש דברות הראשונים זיינען געווען⁶⁴ א סך מער תיבות וא-ותיות ווי אין די חמש דברות האחרונות — און אעפ"כ „שתייהם שוות“, איינער איז ניט גרעסער פון צווייטן!

[ובפשוטם של דברים — איז דער

(50) ועפ"ז יש להמתיק החילוק בלשונו של רש"י בפ' תשא „שהיו שתייהם שוות“ ובפרשנותו „ששתיהם שוות“ בפ' תשא המדובר ע"ד הלוחות עצמן — ויתן אל משה... שני לחת... אבן (ופ' עגל ושבירת הלוחות הבאה ע"ז — בא אח"כ בהפ' כענין בפ"ע), לכן מדגיש „שהיו שתייהם שוות“ בנתינתן; משא"כ בפרשנותו שכל הענין ע"ד הלוחות ה"ז רק כפרש בדברי התוכחה — שחטאם גרם שבירת הלוחות, ואין צורך להדגיש שהיו שוות לפני שבירתן, כתב רק „ששתיהם שוות“. ועוד י"ל ואכ"מ.

(51) ראה יפ"ת לשמור"ר (ובענין יוסף לתנחומא) שבהערה 5.

(52) ואף שלדעת המדרש, כן ה"י גם בלוחות שניות שעשה משה (כנ"ל הערה 2) — י"ל שלמדו שה"י כן ממש בהם (תשא לד, א. פרשנותו י, א) „פסל לך שני לחת אבנים כראשונים“, ואין ה"י שגם בזה ה"י פלא. ואולי כ"ה גם לדעת רש"י (ראה גם פרש"י תשא שם), וראה סה"ש תש"ג ע' 123 ואילך ובהנשמם שם.

(53) פרש"י נשא ז, כג. „מיסודו של ר' משה הדרשני“. וראה גם פרש"י שה"ש ד, ה.

(54) בלוחות הראשונות, שבוה מדובר כאן (ועד"ז בלוחות האחרונות).

(55) אף שהבן חמש (למקרא) רואה בהספרים שלומד (ובספר תורה) שאין הריוח וכו' שווה בכל השורות.

(56) ראה ביאור מהרי"פ לשמור"ר שם (נדפס בהוספות לשמור"ר — ווילנא).

(57) תשא לב, טו.

(58) ל' רש"י ר"פ דברים.

(59) פרשנותו ט, זח.

חסר אין פסוק יא שטייט ביחס די אננים, „לחת האבנים“, דער וואָרט לוחות שלאח“ז שטייט מלא ביחס לברית — „לחות הברית“.

ולכאורה, די מעלה אין די לוחות וואָס זיי זיינען געגעבן געוואָרן פון אויבערשטן און „כתובים באצבע אלקים“ אין דאָך בעיקר אין דעם (ומצד דעם) וואָס זיי זיינען „לחות הברית אשר כרת ה' עמכם“⁶⁰, דער ברית צווישן דעם אוי-בערשטן מיט אידן, ניט אין דעם וואָס זיי זיינען (גשמיות'דיקע) „אבנים“, האָט לכא' געדאַרפט שטיין פאַרקערט (בפסוק יא), „לחות האבנים“ מלא און „לחת הברית“ חסר — „לחת כתיב ששתיהם שוות“, בכדי צו מדגיש זיין ביי לוחות הברית די מעלה פון זייער פאַר-בונד מיט „אלקים“?

וע"פ הנ"ל איז דאָס מובן, וואָרום דער עיקר הדגשה דאָ איז ניט אויף דעם תוכן רוחני אָז די לוחות הברית זיינען אָז ענין אלקי, נאָר אָז אויך די גשמיות פון די לוחות, דאָס וואָס זיי זיינען „לחת האבנים“ (וואָס אין דעם איז געווען די שברה, „ואשברם לעיניכם“) איז אָז ענין אלקי, עד כ"כ אָז „שתיהם שוות“ —

ביז אָז אין דעם זיינען געווען צוויי הפכים: שתיהם שוות. כאַטש איין לוח האָט געהאַט אַ סך מער אותיות ותיבות פון דעם צווייטן (בגודל אחד) — אַעפ"כ „שתיהם שוות“.

(משיחות ש"פ עקב וס"פ ראה תשמ"ג)

אין פ' משפטים¹¹, „ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והי' שם ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם“ — איז ער ניט מדגיש מעלת הלוחות.

יו"ד. עפ"ז איז אויך מובן פאַרוואָס רש"י איז מדייק צו שטעלן זיך אויפן וואָרט „לחת“ וואָס שטייט נאָך פסוק ט, און ניט אויף די צוויי מאָל „לחת“ וועלכע שטייען אין אַנפאַנג פסוק ט „בעלתי ההרה לקחת לוחות האבנים לוחות הברית“:

דער תוכן הדברים אין די פסוקים יו"ד-יא איז וועגן די לוחות ווי זיי זיינען געגעבן געוואָרן צו משה'ן — „ויתן ה' אלי“, „ויהי מקץ ארבעים יום גו' נתן ה' אלי“. משא"כ אין פסוק ט רעדט זיך וועגן דעם ווי משה איז אַרויף לקבל הלוחות, ד.ה. ווי די לוחות זיינען נאָך געווען ביים אויבערשטן.

דער דיוק והדגשה בגודל מעלת הלוחות (כדי צוצוגעבן האַרבקייט אין די דברי תוכחה צו די אידן אויף שבירתם), איז (ניט בעת זיי זיינען נאָך געווען ביים אויבערשטן, „בעלתי ההרה לקחת לוחות האבנים לוחות הברית“, נאָר דוקא) ווען זיי זיינען געקומען בידי משה אויף צו געבן די אידן; אָז (אויך) ווי דער אויבערשטער האָט זיי געגעבן משה'ן זיינען זיי געווען אינגאַנצן אַ העכערע זאָך — אַ זאָך פון „אלקים“ (כתובים באצבע אלקים וכו') ניט ווי נבראים.

יא. עפ"ז יש לבאר (ביינה של תורה עכ"פ) נאָך אָז ענין: דער וואָרט „לחת“

הוספה

לשלימות הענין המבואר בהשיחה (ס"ז) שרק בענין של חסרון כותב רש"י תיבת "חסר" — מובאים בזה המקומות שבהם פירש רש"י את הטעם דחסרות, על סדר הכתובים:

א) בראשית א, יד: "יהי מארת — חסר וי"ו כתיב, על שהוא יום מארה כו" — ענין של חסרון (כפנים ס"ז).

ב) בראשית א, כח: "וכבשה — חסר וי"ו, ללמדך שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא יצאנית כו", כי דעתה קלה ותוכל להנזק (משא"כ הזכר) — ענין של חסרון.

ג) בראשית א, כא: "התנינם — שבראם זכר ונקבה והרג את הנקבה כו' שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניהם, התנינם כתיב" — ענין של מעלה (כפנים ס"ז).

ד) בראשית ו, ב: "כי טבת הנה — א"ר יודן טבת כתיב, כשהיו מטיבין כו' גדול נכנס כו". אף שלכאורה מדובר כאן אודות ענין של חסרון — הרי: (1) זהו לשונו של ר' יודן, ולא לשונו של רש"י. (2) כאשר "ויראו בני האלקים גו'" — לא היו בחסרון [וא"כ, הרי זו מעלה הכי גדולה — שעד שנכנס גדול כו', כי צנועות היו (ראה פרש"י חיי שרה כד, טז), ולכן מוכרח רש"י לומר כן ע"פ פשש"מ, ולא לכתוב "חסר" — ושלא היו צנועות], אלא שידעו שסופן לא טוב. (3) גם שמו "יודן" — חסר ה"א כתיב, ואם ידגיש חסר כתיב הרי זה היפך הכבוד כו'.

ה) נח ה, כא: "מנערי — מנערי כתיב, משננער לצאת ממעי אמו ניתן בו יצה"ר". וזהו ענין של מעלה — לימוד זכות על האדם (כפנים ס"ז).

ו) נח ט, יב: "לדרת עולם — נכתב חסר, שיש דורות שלא הוצרכו לאות לפי שצדיקים גמורים היו כו", חסרון ב"ל(דרת עולם", שחסר בהם דורו של חזקי' כו'.

ז) לך לך יד, יד: "חניכו — חניכו כתיב, זה אליעזר שחנכו למצוות כו" — ענין של מעלה (ראה הערה 44).

ח) וירא יח, א: "והוא ישב פתח האוהל כחום היום — ישב כתיב כו' סימן לבניך שעתידי אני להתייצב בעדת הדיינין והן יושבין כו" — ענין של מעלה שמדגיש מעלתו וכבודו של אברהם, וכבודם של בני".

ט) וירא יט, א: "ולוט ישב — ישב כתיב, אותו היום מינוהו שופט עליהם" — ענין של מעלה, כי כל הנהגותיהם (של אנשי סדום) עד עתה אינן באשמתו כלל.

י) חיי שרה כג, י: "ועפרון ישב — כתיב חסר, אותו היום מינוהו שופט כו" — ענין של חסרון, מכיון שלולי שאברהם ה' צריך לו, לא ה' ראוי לזה (כפנים ס"ז).

יא) חיי שרה כג, טז: "וישקול אברהם לעפרן — חסר וי"ו, לפי שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה כו" — ענין של חסרון.

יב) חיי שרה כד, לט: "אלי לא תלך האשה — אלי כתיב, בת היתה לו לאליעזר, והי' מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו כו" — ענין של

מעלה ביחס לאליעזר¹ ובתו, שלולי חטאו של „חס“ [שבזה נעשה עבד — „ארור“, ולכן „אין ארור מדבק בברוך“] ראויים הם ליצחק.

(יג) חיי שרה כה, ו: „הפילגשם — חסר כתיב, שלא היתה אלא פלגש אחת כו“ — חסרון הכי בולט, שאין ב„פלגשים“ (לשון רבים) אלא אחת.

(יד) תולדות כה, כד: „והנה תומם“² — חסר כו' אחד צדיק ואחד רשע“ — ענין של חסרון.

(טו) וישב לח, כז: „תאומים — מלא, ולהלן תומים חסר לפי שהאחד רשע כו“ (כנ"ל יד).

(טז) שמות ג, טו: „זה שמי לעלם — חסר וי", לומר העלימהו שלא יקרא ככתבו“ — חסרון הכי בולט.

(יז) משפטים כג, ב: „לא תענה על ריב — על רב, שאין חולקין על מופלא שבב"ד כו“ — ענין של מעלה [ורק בסיום פירושו כותב רש"י מהיכן לומדים זאת: „לפי שהוא חסר יו"ד דרשו כו“].

(יח) כי תשא לא, יח: „ככלתו — ככלתו כתיב“. . ככלה לחתן כו“ — ענין של מעלה ויתרון בנתינת התורה³.

(יט) שם: „לחת — לחת כתיב, שהיו שתיהן שוות“ — ענין של מעלה (ככפנים ס"ח ואילך).

(כ) ויקהל לה, כז: „והנשאם — לפי שנתעצלו ממלאכתם נחסרה אות משמם“ ענין של חסרון.

(כא) אמור כג, מ: „כפת תמרים — חסר וי", למד שאינה אלא אחת“ — חסרון הכי בולט, שאין ב„כפות“ אלא אחת.

[כא (ב) נשא ז, א: „כלות משה — כלת כתיב“ יום הקמת המשכן היו ישראל ככלה הנכנסת לחופה“ — ענין של מעלה ושליומות בהקמת המשכן עבור ישראל].

(כב) נשא ז, יט: „הקרב את קרבנו — חסר יו"ד, שהוא משמע הקרב לשון ציווי כו“ — ענין של חסרון, מכיון שהי' כאן ענין של ערעור, שלכן הוצרך לציווי מיוחד.

(כג) שלח טו, כד: „לחת — חסר א', שאינו כשאר חטאות, שכל חטאות שבתורה הבאות עם עולה החטאת קודמת כו' וזו עולה קודמת לחטאת“ — חסרון בחטאת זו לגבי שאר חטאות.

(1) ועפ"י מובן (בפשטות) למה סיפר זה אליעזר.

(2) וראה לעיל הערה 17: 19 — בשוה"ג.

(3) להעיר, ש„תומם“ — חסר א' וגם יו"ד, שהוא דוקא סימן לרבים. וצ"ע בפרש"י.

(4) כ"ה בדפוס ראשון ושני וכמה כתי" (שתח"י). ובדפוסים שלפנינו „ככלתו כתיב חסר“.

(5) דהטעם שברש"י „שלא הי' יכול ללמוד כולה בזמן מועט כזה“ — אינו כלל בהתיבה.

(6) לגי' ופי' המפרשים הנ"ל שוה"ג להערה 17.

(כד) בלק כב, ה: „והוא ישב ממלי — חסר כתיב, קרובים הם להכריתני כו“, ותחסר כל מציאותו — ענין של חסרון כיחס לבלק.

(כה) דברים א, יג: „ואשמם בראשיכם — חסר יו"ד², לומר שאשמותיהם של ישראל כו" — ענין דגדלות („ואשימם בראשיכם“) והפכו („ואשמם חסר יו"ד — אשמותיהם כו").

(כו) דברים ב, לג: „ואת בנו — בנו כתיב, שהי' לו בן גבור כמותו“ — תוספת הדגשה בדמיון בנו אליו שהי' גבור כמותו (ומעלה בבני, שמ"מ „ונך אותו ואת בנו“).

(כז) ואתחנן ו, ט: „מזוזות — מזוזות כתיב, שאין צריך אלא אחת“ — מעלה במזוזה, שאין צורך במזוזה נוספת על פתח זה (ראה באר מים חיים, משכיל לדוד. ועוד), מכיון שמזוזה אחת על הפתח פועלת פעולתה בשלימות.

(כח) עקב ט, יא: „לחת כתיב ששתיהן שוות“, ענין של מעלה (כבפנים ס"ח ואילך).

ועוד יש לומר — בכמה מהנ"ל, ואכ"מ.

עקב ב

שמצילין אותו מלחטא שנאמר⁸ חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם. בריך רחמנא דסייען.

דארף מען פארשטיין: פארוואס ברענגט דער רמב"ם דעם מאמר „כל מי שיש לו תפילין כו' וציצית כו' ומזוזה כו' דא אין הלכות מזוזה, און ניט פריער אין הלכות תפילין⁹ (די ערשטע מצוה וואס ווערט דערמאנט אין דעם מאמר)? עכ"פ — אויך דארטען?

און אויב דער רמב"ם וויל ברענגען דעם מאמר נאכדעם ווי ער זאגט די הלכות פון אלע דריי מצות — האט ער דאס געדארפט ברענגען שפעטער, אין הלכות ציצית (וואס קומט נאך די אנדערע רע צוויי הלכות)?

ובפרט אז דער ענין הזכירה שטייט מפורש אין תורה¹⁰ ביי מצות ציצית, „וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'“¹¹ (ניט בנוגע צו (תפילין ו)מזוזה) — און ווי דער רמב"ם עצמו ברענגט דאס אראפ בסוף הל' ציצית — האט ער דארט (בסוף הל' ציצית) געדארפט ברענגען (אויך) דעם מאמר וועגן די „מזכירין רבים“?

נאכמער: דער מקור פון דעם מאמר „כל מי שיש לו תפילין בראשו כו'“ איז

א. אין סוף הלכות מזוזה¹² זאגט דער רמב"ם, וז"ל:

חייב אדם להזהר במזוזה מפני שהיא חובת הכל תמיד. וכל זמן שיכנס ויצא יפגע² ביחוד השם שמו של הקדוש ב"ה ויזכור אהבתו ויעור משנתו ושגיותיו בהבלי הזמן³. וידע שאין דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים⁴ אלא ידיעת צור העולם ומיד הוא חוזר לדעתו והולך בדרכי מישרים. אמרו חכמים הראשונים⁵ כל מי שיש לו תפילין בראשו ובזרועו⁶ וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו מוחזק הוא⁷ שלא יחטא שהרי יש לו מזכירין רבים והן הם המלאכים

(1) פ"ו ה"ג.

(2) ראה מנחות לג, ריש ע"ב „כדי שיפגע במזוזה מיד“. וי"ל שלכן הקדים הרמב"ם „כל זמן שיכנס (לפני) ויצא“ — דלא בככתוב (תהלים קכא, ח) „ה' ישמור צאתך ובואך“ (וכהובא בגמ' ע"ז יא, א. זח"ג רסג, ב. וכן סדרם בשו"ע בהלכה — ראה רמ"א יו"ד סרפ"ה ס"ב. ועוד). ולהעיר מתודה יכנס פסחים ב, א.

(3) להעיר מרמב"ם הל' תשובה פ"ג ה"ד.

(4) להעיר מרמב"ם סוף הל' שמיטה ויובל (פ"ג ה"ג בסופה).

(5) מנחות מג, ב (כדלקמן בפנים).

(6) לפנינו במנחות „תפילין בראשו ותפילין בזרועו, וכ"ה בע"ז ודק"ס שם (וכ"ה בע"ז ג, ב). ובכ"מ בילקוט ליתא תיבת „תפילין“ עוה"פ — ראה דק"ס שם. וכן ליתא בהל' ציצית להרי"ף בסופן ובהלכות קטנות להרא"ש קרוב לסופן. סמ"ג מ"ע ג (בסופה). כג (בסופה). ובטור אורח סו"ס כד: יו"ד סרפ"ה. ועוד. וראה לקמן הערה 25.

(7) בגמ' „הכל בחיזוק שלא יחטא“ (וראה שינויי הלשונות בסמ"ג שבהערה הקודמת). בריף ורא"ש שם: מוחזק אני בו שלא יחטא. בטור יו"ד שם הוא כהרמב"ם, ובטור אורח שם (וכ"ה בדק"ס שם מילקוט כ"י) „מובטח לו שלא יחטא“.

(8) תהלים לד, ח.

(9) ולהעיר שגם בסמ"ג הובא במצות מזוזה ולא בציצית, וגם לא בתפילין (אלא שבמצות „ואהבת“ הביאו בקשר למצות תפילין).

(10) ראה שם פ"ד הכ"ה.

(11) ס"פ שלה.

(12) ולהעיר מזח"ג שם (בנוגע למזוזה), דלא ניש ב"י . . כגוונא דציצית . . וראיתם כו'.